

РЕЦЕНЗІЯ

доктора психологічних наук, професора І. М. Омельченко про дисертацію
Лук'яненко Анни Валеріївни

«Психолого-педагогічні умови надання інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань

01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 016 Спеціальна освіта

Актуальність дисертаційної роботи А. В. Лук'яненко обумовлена тим, що у сучасній логопедичній парадигмі особам з порушеннями мовлення надається весь спектр медико-психолого-педагогічних послуг, а відтак актуальності набуває інтегративний підхід. Такий підхід акцентує увагу на важливості засобів комплексної допомоги особам з порушеннями мовлення.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що: *вперше*: теоретично обґрунтовано концепцію інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги дітям із мовленнєвими розладами органічного генезу, зумовленими порушеннями зубощелепної системи із залученням логопедів, ортодонтів і психологів; запропоновано поетапну методику інтегративної допомоги, що включає діагностичний, корекційно-реабілітаційний і контрольно-оцінювальний етапи, а також відповідні форми і методи логокорекційної, медичної й психологічної допомоги; розроблено систему діагностичних критеріїв (анатомо-фізіологічний, фонетико-фонематичний, лексико-граматичний, комунікативний), показників та рівнів (високий, достатній, середній, низький) сформованості мовлення дітей із порушеннями мовлення та зубощелепної системи, кожен із рівнів охарактеризовано на основі якісних і кількісних показників, що відображають функціональний стан мовленнєвого апарату, звуковимову, словниковий запас, граматичну складову та комунікативні навички; визначено й емпірично підтверджено результативність психолого-педагогічних умов інтегративної допомоги, що забезпечують корекцію мовленнєвих розладів і сприяють соціальній адаптації дитини (до них віднесено організаційні, технологічні та суб'єктивні умови); створено комплекс вправ, спрямованих на розвиток артикуляційної моторики, вдосконалення звуковимови, мовленнєвого дихання, формування комунікативних навичок, із залученням елементів ортодонтичної корекції; експериментально перевірено та доведено ефективність запропонованої методики інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу, що забезпечило позитивну динаміку у формуванні мовленнєвих і комунікативних умінь, корекцію функціональних порушень артикуляційного апарату, а також уповільнило дію негативного впливу порушень зубощелепної системи на розвиток мовлення; *поглиблено та уточнено*: зміст понять «інтегративна допомога», «органічні порушення мовлення», «порушення зубощелепної системи»; уявлення про особливості інтеграції спеціальної педагогіки, психології та медицини для вирішення поставлених завдань; організаційна та змістова складові системи формування

ключових психолого-педагогічних умов інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги; *подальшого розвитку набули*: положення спеціальної педагогіки, психології і медицини щодо ключових етапів інтегративної допомоги; ідеї інтегративного підходу при наданні допомоги особам із мовленнєвими розладами органічного генезу.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що було виокремлено психолого-педагогічні умови інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу; розроблено та апробовано експериментальну методику інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу; визначено та реалізовано зміст, напрями і методи інтегративної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу; результати дослідження можуть бути корисними при підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів, а також під час провадження нових теоретичних та експериментальних досліджень.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, які сформульовані у дисертації. Наукові положення дисертації достатньо обґрунтовані та відображені у висновках розділів та загальних висновках. Найбільш суттєві результати, здобуті Анною Лук'яненко, вдало обґрунтовані, а також відповідають меті та завданням дисертаційного дослідження. Зміст основних положень роботи викладено послідовно та чітко, логічно-сміслові переходи між підпунктами дослідження, а також визначеними розділами присутні. Ступінь вірогідності здобутих результатів забезпечується багатоплановим теоретичним та емпіричним аналізом проблеми, застосуванням комплексу методів, релевантних меті та завданням дослідження, використанням методів математичної статистики та узгодженістю дисертаційної роботи з висновками інших дослідників. Результати дисертаційної роботи висвітлено у необхідній кількості наукових публікацій.

Достовірність здобутих результатів забезпечується методологічною основою дисертації, що становлять філософські положення теорії наукового пізнання, взаємозв'язку й взаємозумовленості конкретних умов з реаліями, що передбачає застосування адекватної методології до комплексного вивчення психолого-педагогічних умов надання інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу. Для досягнення мети та розв'язання окреслених завдань дослідження здобувачем використано комплекс загальнонаукових методів: теоретичних: аналіз педагогічної та медичної літератури для встановлення особливостей розвитку мовлення у дітей із порушеннями мовлення та зубощелепної системи, сформованості ключових етапів і умов психолого-педагогічного супроводу осіб із порушення мовлення органічного генезу та ін. емпіричних: спостереження, бесіда, клінічний огляд, аналіз психолого-педагогічної документації, психолого-діагностичних методик, адаптованих до наявних мовленнєвих розладів; формувальний експеримент з використанням корекційних логопедичних і ортодонтичних методів та авторської модифікації інтегративної

допомоги особам із мовленнєвими розладами, що виникли в результаті наявних порушень зубощелепної системи; математично-статистичні: якісний та кількісний аналіз емпіричних показників з використанням методів математичної статистики. Достовірність відмінностей між досліджуваними групами встановлювалася за t-критерієм Стюдента. Також представлена ґрунтовно опрацьована джерельна база дослідження, оскільки на різних етапах наукового пошуку було проаналізовано достатню кількість українських та зарубіжних джерел.

Характеристика основних положень роботи. Робота складається з анотацій українською, англійською мовами, списку опублікованих праць, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

У першому розділі дисертації у результаті аналізу педагогічних та медичних літературних джерел було визначено, що порушення зубощелепної системи є одним із ключових чинників, які негативно впливають на формування правильної звуковимови. Виявлено, що такі порушення спричиняють труднощі в артикуляції, спотворення звуків, порушення темпу, ритму та інтонації мовлення. Основними причинами таких відхилень є генетичні фактори, внутрішньоутробні порушення, травми, шкідливі звички в дитячому віці, а також несвоєчасне ортодонтичне втручання.

Відтак, інтегративна допомога є ключовим механізмом у процесі корекції мовленнєвих порушень. Її застосування сприяє не лише покращенню мовленнєвих навичок, а й загальному психоемоційному розвитку, підвищенню самооцінки та якості життя осіб із мовленнєвими труднощами. Врахування всіх аспектів розвитку особистості дозволяє досягти більш стійких і тривалих результатів корекції, сприяючи успішній соціалізації та адаптації в суспільстві.

Мовленнєві розлади, зумовлені порушеннями зубощелепної системи, мають складний характер і потребують комплексного підходу до діагностики, корекції та реабілітації. Проаналізовано основні чинники, що впливають на розвиток мовленнєвих розладів, зокрема порушення будови артикуляційного апарату, які можуть перешкоджати правильному формуванню мовлення. Розглянуто вплив мовленнєвих розладів на загальний розвиток дитини.

Уточнено зміст понять «інтегративна допомога», «порушення мовлення органічного генезу», «порушення зубощелепної системи» у контексті надання інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу.

Встановлено, що ефективна корекція мовленнєвих розладів, спричинених порушеннями зубощелепного апарату, можлива лише за умови інтегративного підходу.

У другому розділі дисертації визначалися рівні сформованості мовленнєвих складових. Формування мовлення є складним і багаторівневим процесом, який охоплює різні аспекти психофізіологічного розвитку людини. Для оцінки рівня сформованості мовлення та виявлення можливих порушень було виокремлено основні його критерії: анатомо-фізіологічний, фонетико-фонематичний, лексико-граматичний та комунікативний. Кожен із цих

критеріїв має свої особливості, рівні оцінювання та характерні порушення, які можуть спостерігатися у людей із розладами мовлення органічного генезу.

У дослідженні акцент робився на визначення рівнів сформованості анатомо-фізіологічної, фонетико-фонематичної, лексико-граматичної складових та сформованість зв'язного мовлення, тобто комунікативної складової як критеріїв оцінки сформованості мовлення дітей із порушеннями мовлення та зубощелепної системи. Кожен з цих критеріїв складає окремий блок, у якому показники сформованості мовлення відрізняються в залежності від наявних порушень мовлення та зубощелепної системи.

На основі отриманих результатів та проведених розрахунків критерію Стюдента для кожної мовленнєвої складової можна зробити висновки, що у контексті порівняння рівнів сформованості складових мовлення найбільша відмінність між групами спостерігається у фонетико-фонематичній та анатомо-фізіологічній складових. Лексико-граматична та комунікативна складові мовлення також демонструють суттєві відмінності, що вказує на вплив мовленнєвих порушень на загальний рівень комунікації. У групі дітей без порушень переважають високий та достатній рівні, тоді як у групі з порушеннями домінують середній і низький рівні.

Отримані результати підтверджують, що у дітей із порушеннями мовлення та зубощелепної системи рівень сформованості мовленнєвих складових є значно нижчим, ніж у дітей без таких порушень. Найбільші відмінності спостерігаються у фонетико-фонематичній та анатомо-фізіологічній складових, що є основою для розвитку мовлення.

У третьому розділі дисертації виділено декілька основних психолого-педагогічних умов для вдалої корекції при наявних порушеннях мовлення та зубощелепної системи. До комплексу психолого-педагогічних умов віднесено: організаційно-педагогічні умови (створення комунікативного середовища, інтеграція логопедичної роботи у загальноосвітній процес, співпраця педагогів, логопедів та психологів, робота з батьками); технологічні умови (логопедичне діагностування, використання інформаційних технологій, залучення альтернативних методів корекції); внутрішні, суб'єктивні педагогічні умови (усвідомлення необхідності логопедичної допомоги, самоаналіз і самооцінка, мотивація до мовленнєвої діяльності, формування впевненості у власних можливостях).

Корекція мовленнєвих розладів у дітей із порушеннями зубощелепної системи вимагає інтегративного підходу, що включає логопедичну корекцію, психологічну підтримку, активну участь батьків у корекційному процесі, а також медичне втручання у вигляді тейпування та ортодонтичного лікування. Інтегративний підхід дозволяє впливати на всі аспекти мовленнєвого розвитку дитини, враховуючи її фізіологічні особливості, когнітивні здібності, емоційний стан та соціальну адаптацію.

Методика була розроблена з урахуванням вікових особливостей, ступеню розвитку артикуляційного апарату та зубощелепної системи, базувалася на складових впливу відповідно до визначених раніше критеріїв сформованості

мовлення (анатомо-фізіологічної, фонетико-фонематичної, лексично-граматичної та комунікативної складових).

Експериментальна методика складалася з трьох етапів: підготовчого (адаптаційно-діагностичного), основного (корекційно-реабілітаційного) та заключного (контрольно-оцінювального) етапів. Кожний етап мав власну мету, а також напрями, зміст, методи і прийоми логопедичного впливу, однак усі вони підпорядковані загальному завданню – розвитку комунікативних навичок осіб із порушеннями мовлення та зубощелепної системи. Усі етапи роботи взаємопов'язані, що зумовлено принципами системного та поетапного підходів у корекційно-педагогічному процесі.

Повнота викладення матеріалів дисертації у роботах, які опубліковані автором. Звертаю увагу на якість, повноту, відсутність плагіату, інформаційність, неповторюваність викладу матеріалів дисертації у 11 публікаціях Анни Лук'яненко, де три є фаховими та одна публікація презентована у наукометричних базах Web of Science.

Зазначене дає змогу стверджувати, що представлена дисертаційна робота є самостійним, оригінальним, завершеним науковим дослідженням, результати якого мають значення для психологічної науки як в Україні, так і за її межами. Оцінюючи в загальному позитивно дослідження Лук'яненко Анни Валеріївни, вважаємо за доцільне висловити деякі міркування та побажання.

Побажання до змісту та оформлення дисертації. Схвально оцінюючи результати дослідження варто висловити окремі побажання, які мають рекомендаційний та уточнювальний характер.

1. Оскільки експериментальне дослідження базувалося на 5 психодіагностичних етапах, логічно було б наприкінці другого розділу представити загальну таблицю з їхніми результатами. Це забезпечило б кращу наочність і полегшило порівняння отриманих даних.

2. У першому розділі роботи у п.1.2. за результатами аналізу закордонних і вітчизняних досліджень з проблеми сутності понять: «інтегративна допомога», «порушення мовлення органічного генезу», «порушення зубощелепної системи» у контексті логопедичної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу логічно визначено їх зміст. Водночас є суперечність при характеристиці інтегративної допомоги в якості ключових її форм ви виділяєте: педагогічний супровід; психологічну допомогу та роботу з емоційними та поведінковими аспектами; медичну підтримку, що включає в себе діагностику, лікування, реабілітацію захворювань, що впливають на розвиток; соціальну адаптацію. А в розробленій і впровадженій методиці інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу відсутнє обґрунтування соціальної складової. Поясніть, будь-ласка, чому так?

3. Дисертанткою розроблено й експериментально перевірено експериментальну методику інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу. На нашу думку, доцільно було б розробити методичні рекомендації з впровадження

методики в логопедичний процес подолання порушень мовлення органічного генезу на засадах інтеграції.

Зазначені нами побажання не завадили загальному позитивному сприйманню даної дисертації та мають характер рекомендацій. Представлена дисертаційна робота є завершеною, а сформульовані у ній положення, результати та висновки становлять наукову й практичну цінність.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді та аналізі дисертаційної роботи, а також її перевірки в антиплагіатній системі Strike Plagiarism не виявили порушень академічної доброчесності.

Висновок. Дисертаційне дослідження Лук'яненко Анни Валеріївни *«Психолого-педагогічні умови надання інтегративної медико-психолого-педагогічної допомоги особам із порушеннями мовлення органічного генезу»* є цілісною, самостійною, завершеною роботою на правах рукопису, яку виконано на актуальну тему з використанням наукових методів дослідження. Робота характеризується чіткістю змісту, містить науково обґрунтовані науково-прикладні результати, які мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення, свідчать про особистий внесок здобувача та достатньо повно представлені у наукових працях. Дисертація відповідає спеціальності 016 Спеціальна освіта та вимогам до оформлення дисертації, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (з наступними змінами), та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 із змінами внесеними згідно постанови КМУ №341 від 21.03.2022 р., №502 від 19.05.2023 р., №507 від 03.05.2024 р.), а її автор, Лук'яненко Анна Валеріївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Рецензент:

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник відділу
психолого-педагогічного супроводу
дітей з особливими потребами Інституту
спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

I. М. Омельченко

